

MUSTAQIL TA'LIM SAMARADORLIGIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNING O'RNI

G'ofurova Ma'mura Rashidovna,
Mustaqil izlanuvchi
e-mail: gafurovama'mura@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada mustaqil fikrlash va mustaqil ishlash ko'nikmalarini maqsadli rivojlantirishning o'ziga xos imkoniyatlari mavjudligi, talabalarda bilim va malakalarini mustaqil ta'lim jarayonida takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarning o'rni, bu boradagi xorij tajribalari, ifodali o'qish va nutq madaniyati darslarini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etish shakllari kabi masalalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: mustaqil fikrlash, mustaqil ta'lim, bilim va malakalarni takomillashtirish, raqamli texnologiyalar, xorij tajribalari, tashkil etish shakllari, samaradorlik.

Аннотация. В статье рассматриваются специфические возможности целенаправленного развития навыков самостоятельного мышления и самостоятельной работы, роль цифровых технологий в процессе совершенствования знаний и умений студентов в ходе самостоятельного обучения, зарубежный опыт в данной области, а также формы организации занятий по выразительному чтению и культуре речи с использованием цифровых технологий.

Ключевые слова: самостоятельное мышление, самостоятельное обучение, совершенствование знаний и навыков, цифровые технологии, зарубежный опыт, формы организации, эффективность.

Abstract. The article highlights the specific opportunities for the purposeful development of independent thinking and independent work skills, the role of digital technologies in improving students' knowledge and skills in the process of independent learning, foreign experiences in this field, as well as the forms of organizing expressive reading and speech culture classes using digital technologies.

Keywords: independent thinking, independent learning, improvement of knowledge and skills, digital technologies, foreign experience, forms of organization, effectiveness.

Kirish. Bugun dunyo miqyosida fan va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish va uni amaliyotga joriy etish, mustaqil bilim olishni individuallashtirish hamda masofaviy ta'lim tizimi texnologiyasini takomillashtirish dolzarb vazifalar sirasiga kiritilmoqda. Dunyo tajribasida keng qo'llanilgan tajribalar asosida aytish mumkinki, tadqiqotchilar nutqni rivojlantirishga oid ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilishda turli vositalardan foydalanganlar.

Adabiyotlar tahlili. Oliy ta'lim talabalarini har tomonlama komil inson va yetuk mutaxassis etib shakllantirishga qaratilgan asosli ilmiy-nazariy fikrlar ko'plab o'zbek pedagog olimlari tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, pedagog olim N.M.Egamberdiyeva [3] bo'lg'usi mutaxassislarning komillikka erishuvida mashg'ulotlardagi innovatsion yondashuvlarni bosh masala qilib qo'ysa, N.Erkaboyeva ta'lim sifatini nazorat qilish hamda boshqarishning nazariy va tashkiliy metodik asoslarini bosh masala qilib qo'yadi va ularning kasbiy fikrlashlaridagi omillardan biri til va nutq kompetentligi ekanligini ta'kidlaydi.[4] Tadqiqotchi D. Zokirova talabalarga

mustaqil o‘rganishga undovchi ta’lim berishda kasbiy va umumta’lim fanlarining integratsiyasiga e’tibor qaratadi. Metodist olim M.Sobirovaning bir qator fundamental tadqiqotlarida samarali kasbiy mutaxassislikni rivojlantirishda ta’limdagi yondashuvlarning roli va ahamiyati, yondashuvlarning ta’lim sifatini oshirishdagi nazariy va amaliy jihatlari keng yoritib beriladi. [6-16] Yoki o‘zimiz tomonimizdan olib borilayotgan izlanishlarimizda ham mustaqil ta’lim masalalari, bu boradagi muammolar va yechimlar xususida fikr yuritiladi. [17-18]

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada mustaqil fikrlash va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini maqsadli rivojlantirish borasida alohida o‘ziga xos imkoniyatlar mavjudligi, talabalarda bilim va malakalarini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarning o‘rni, bu boradagi xorij tajribalari, ifodali o‘qish va nutq madaniyati darslarini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etish shakllari, yangi shakllanadigan kompetensiyalarning taklif etilayotgan ta’lim vositalariga mutanosibli kabi masalalar yoritiladi.

Tahlillar va natijalar. O‘zimizning tyutorlik faoliyatimiz, kuzatishlar, ish tajribalarimiz hamda tahlillar bugun ta’limda, xususan, filologik ta’limda tub islohotlar amalga oshirilyapgani, o‘qitishdan ko‘zlangan bosh maqsadga erishishning eng optimal va yangi yo‘llarini topish hamda joriy qilish borasida keng ko‘lamli ishlar olib borilyapganini, mustaqil ta’limga e’tibor kuchayib borayotganini ko‘rsatmoqda.

Mustaqil ta’lim – o‘quv jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, talabaning muayyan fanga oid xususiy kompetensiyalarni egallash va rivojlantirish, mustaqil fikrlash, masala va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechimini izlash, uni taqdim etish ko‘nikmalarini egallash hamda auditoriyada olingan bilim, ko‘nikma va malakalarini mustahkamlash, qo‘shimcha ma’lumot va materiallarni mustaqil o‘rganishga qaratilgan muhim o‘qitish shakli. Bugun mustaqil ta’lim jarayoni samaradorligini raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi va bu jarayon yuzasidan qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan G.Kravchenko, I.Krasil’nikov, M.Medvedeva, M.Nikitina, M.Orlova, Yu.Rubin, V.Fandeylar raqamli texnologiyalarni qo‘llash, aralash ta’lim sharoitida o‘qitish jarayonlarini jadallashtirish masalalarini o‘rganishgan bo‘lsa, xorijlik olimlardan K.Peppler, A. Alawad, R.Sweeny, R.Guillard-Patton, O.Gude, A.Pennisi, T.Smith, S.Wolffenbüttellar raqamli kompetensiyalarni shakllantirish bo‘yicha tadqiqotlar o‘tkazishgan.

Mamlakatimizda ta’lim jarayonida yoshlarning mustaqil bilish faoliyatlarini tashkil qilishni shakllantirish va rivojlantirishning nazariy jihatlari bo‘yicha M.Djurayev, B.E. Turdiyev, N.Turdiyev, O.B.Berdiyevlar; MDH davlatlarida esa I.S.Yakimanskaya, Yu.K.Babanskiy, V.A.Krutetskiy, S.L.Rubinshteyn, A.V.Usova va boshqalar tomonidan o‘rganilgan. Xorijiy davlatlarda K.Juuti, D.Si, D.Muller yoshlarning eksperimental

ko‘nikmalarini shakllantirish muammolari bilan, ta‘limning didaktik asoslari, individuallashtirish va farqlash bo‘yicha I.E. Unt, S.D. Freymam, ta‘lim jarayonini faollashtirish muammolariga oid (M.A.Danilov, M.N.Skatkin), mazmuni umumlashtirish nazariyasi haqida (V.V.Davydov), muammoli ta‘lim bo‘yicha (S.Yu.Maxmudova, I.Ya.Lerner, A.M.Matyushkin), ta‘lim jarayonini optimallashtirish XXI asrda axborot va kommunikatsion texnologiyalarning rivojlanishi barcha sohalarida bo‘lgani kabi ta‘lim tizimida, xususan, oliy ta‘lim tizimi filologik yo‘nalish 1-kurslari o‘quv rejasida ko‘rsatilgan “Ifodali o‘qish va nutq madaniyati” fanini o‘qitishda ham zamonaviy talablar asosida ta‘lim sifatini yanada oshirishni taqozo qilmoqda. Bu holat shubhasiz, mazkur fanni o‘qitish sifatini yanada oshirish hamda talabalarda mazkur fan bo‘yicha o‘zlashtirgan bilimlaridan kundalik faoliyati davomida foydalana olish hamda kasbiy kompetentsiyalari samaradorligini oshirish uchun ta‘lim jarayoniga yangicha yondashuv zaruriyatini yuzaga keltiradi.

Talabalarda nutq madaniyati fani doirasida ifodali o‘qish bo‘yicha bilim va malakalarini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalar, xususan, axborot kommunikatsion texnologiyalari va grafik ilovalarning ham ahamiyati katta. Raqamli texnologiyalar yordamida yaratiladigan multimediali formatdagi materiallar o‘zining ovoz va tasvirlarni aniq taqdim qilish, ma‘lumotlarni yanada chuqurroq anglash uchun maxsus effektlarni yarata olish hamda keng ko‘lamli vizual ma‘lumotlar taqdim eta olish imkoniyalari bilan ta‘lim sohasida beqiyos ahamiyatga ega. Darslarda kompyuterlardan foydalanish o‘quv jarayonining har ikki subyekti o‘qituvchi va talaba faolligini oshiradi, ta‘lim olishning individuallashtirishini ta‘minlaydi. Natijada, talaba shaxsining rivojlanishi ham rag‘batlantiriladi, uning qaror qabul qilishda mustaqilligi, tashabbuskorligi, vazifalarni aniq bajarishiga bo‘lgan ishonchi ortadi. Ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va talaba o‘rtasida qaytar aloqa sezilarli darajada oshadi. Bu jarayon pedagogik faoliyat uchun muhim jihatlari hisoblanadi. Tajriba ishlarini olib borish jarayonida xorijiy mamlakatlar, jumladan, Finlyandiya va Janubiy Koreya mamlakatlari misolida nutq o‘stirish, nutq madaniyati ta‘limi tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish tajribalarini o‘rganib chiqdik.

Finlyandiya tajribalarida raqamli texnologiyalarga bo‘lgan e‘tibor asosan ikki maqsadga qaratilgan kuzatildi:

-birinchidan, talabalarining dasturlash, ma‘lumotlarni tahlil qilish, dizayn va boshqa talab yuqori bo‘lgan hamda texnologiyalarga bog‘liq kompetensiyalarini rivojlantirishga ko‘maklashish;

-ikkinchidan, talabalarga yo‘naltirilgan ta‘lim, fanlararo ta‘lim, izlanuvchan ta‘lim, loyihaga yo‘naltirilgan ta‘lim va boshqalar kabi ma‘lumotlardan ochiq foydalanish imkoniyati va o‘quv samaradorligini oshirish vositalaridan foydalanish

natijasida ijobiy natijalar bergan pedagogik yondashuvlarni qo‘llab-quvvatlash. (Gaible, 2019)

Koreya ta‘lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash va ulardan keng foydalanishni 2005-yilda boshladi va hukumat raqamli texnologiyalarni ta‘limni rivojlantiruvchi asosiy vositalardan biri deb hisoblaydi.

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, nutq madaniyati, notiqlik va san‘at fanlarini o‘qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalarda nafaqat mazkur fanlarga bo‘lgan qiziqishlarini orttirish, talabada nafosatni, tafakkur qilishni, mantiqiy hamda izchil fikrlashni shakllantirishda ko‘maklashadi. Ularda olingan bilimlarni uzoq vaqt yodda saqlab qolish hamda kelajakka oid bilim va malakalarni shakllantirishda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Raqamli qurilmalardan unumli foydalanish esa mustaqil izlay olish, kerakli ma‘lumotni qisqa muddat ichida qidirib topish, o‘qituvchi va talaba o‘rtasida muntazam fikr almashib turish kabi imkoniyatlarni yaratib berish orqali ma‘lumotlarni muntazam takrorlanib turishini ta‘minlaydi va shu orqali talabalarda “mustahkam bilim” shakllanishini ta‘minlaydi.

Ifodali o‘qish va nutq madaniyatining o‘zi kabi uni o‘qitish ham kundan-kun rivojlanmoqda va foaliyat doirasi kengayib bormoqda. Yillar o‘tgan sari yangi vositalar, usullar va materiallar o‘qitish jarayoniga integratsiya qilinmoqda. Bu jarayonda raqamli texnologiyalardan foydalanish dars sifatini oshirishga xizmat qiladi va qisqa vaqt ichida mavzu yuzasidan ko‘proq ma‘lumot olish imkoniyatini beradi.

Dunyo tajribasida keng qo‘llanilgan tajribalar asosida aytish mumkinki, tadqiqotchilar nutqni rivojlantirishga oid ta‘lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilishda turli vositalardan foydalanganlar. Biz bu vositalarni ularning xususiyatlaridan kelib chiqib, rastrli grafika, vektor grafikasi, video tahrirlash dasturi va interaktiv turlarga ajratdik. Shu bilan birga talabalarda raqamli texnologiyalar bilan ishlash bo‘yicha ko‘nikmalarni shakllantirishda nutq madaniyati fani uchun ajratilgan o‘quv soatlari, mavzularda raqamli texnologiyalar bilan ishlash imkoniyatlarini inobatga olgan holda o‘quv materiallarni ikki guruhga ajratish mumkin. Bular:

- nazariy darslarda foydalanish uchun mo‘ljallangan interaktiv vositalar;
- amaliy bajarish uchun mo‘ljallangan grafik ilovalar.

O‘quv auditoriyasida foydalanish imkoniyatlaridan kelib chiqib, birinchi guruh materiallarini onlayn interaktiv dasturlar, oflayn interaktiv o‘quv vositalari, gibril o‘quv vositalari kabi uch guruhga bo‘lish mumkin.

Raqamli texnologiyalarni ifodali o‘qish va nutq madaniyati darslariga integratsiya qilish o‘rganuvchilarda nafaqat mavjud ta‘lim standartlarida belgilangan kompetentsiyalarni, shu bilan birga, jahon talablari asosidagi kompetensiyalarni ham shakllantirishga omil bo‘la oladi.

Shu o‘rinda, mazkur kompetensiyalarni ichzillik, ketma-ketlik hamda bo‘limning mazmunga muvofiq olgan holda shakllantirish uchun talabani kerakli ta‘lim vositasi bilan ta‘minlashga ehtiyoj paydo bo‘ladi.

Nutq o‘stirish va nutq madaniyati darslarida foydalaniladigan raqamli texnologiyalarni tizimlashtirish o‘quv jarayonida maqsadli yondashuv hamda zaruriy kompetensiyalarni shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar juda keng qamrovli bo‘lib, tizimlashtirish orqali talabalarga ayni qanday tizimdagi texnologiyani o‘rgatishni tanlashda yordam beradi.

Talabalarning zamonaviy darslarga oid amaliy ko‘nikmalari hamda nutq madaniyatiga oid nazariy bilimlari ko‘lamini yanada kengaytirish maqsadida ifodali o‘qish va nutq o‘stirish ta‘limi jarayoniga yangicha yondashish, uning mazmunini zamon talablariga moslash, o‘quv materiallarini raqamli vositalar bilan boyitish orqali nutq madaniyati darslarini an‘anaviy-raqamli (traditional+digital) ko‘rinishda uyg‘unlashtirish lozim.

Talabalarning raqamli kompetentligini shakllantirish uchun nutq madaniyati darslariga doir o‘quv materiallarini tizimlashtirish, jumladan, ifodali o‘qish darslarini kompyuter grafikasi, raqamli tasvir, fotografiya va demo (multimediali taqdimot) kabi raqamli ish shakllarini kompyuterli imitatsiya orqali loyihalash zarur.

Ta‘lim jarayonini tashkil etishda quyidagi tamoyillarga asoslanish ta‘limni to‘g‘ri tashkil etishda ko‘maklashadi:

- o‘quv badiiy-ijodiy faoliyatning ifodali vositalarini boyitish tamoyili;
- ko‘p badiiy xarakterga ega ijodkorlik ta‘lim tamoyili;
- o‘quv jarayonida kompyuter dasturlari foydalanuvchisining interaktiv rolini badiiy ma‘lumotlarni boshqarish orqali oshirish tamoyili;
- o‘quv-badiiy-ijodiy faoliyat muhitining muxtorligi tamoyili.

Nutq o‘stirishga oid ta‘lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning dizaynga oid ko‘nikmalarni intensiv rivojlantirish, nazariy, amaliy va onlayn darslarni raqamli o‘qitish tamoyillari asosida loyihalash hamda tajribaviy ta‘lim nazariyasi (Experiential Learning Theory)ga asoslangan holda tashkil etish orqali talabalarda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishga erishish mumkin.

Filologik fanlarda raqamli texnologiyalarni qo‘llash imkoniyati mustaqil ishlarni bajarishda davom ettirilishi bilan ham diqqatga sazovordir. Talabalarning filologik ta‘limga oid fanlardan mustaqil faoliyatni shakllantirish mashg‘ulot jarayonida va mashg‘ulotdan tashqari bajariladigan ishlarda amalga oshiriladi. Ushbu hol ta‘lim tizimining uzluksizligini ko‘rsatadi.

Xulosalar. Talabalarning mustaqil fikrlash ko‘nikma va malakalarini shakllantirishda barcha fanlarning imkoniyatlari turlichadir. Ammo filologik fanlar o‘z tabiati, tuzilishi va mazmuniga ko‘ra mustaqil fikrlash va mustaqil ishlash

ko‘nikmalarini maqsadli rivojlantirish borasida alohida o‘ziga xos imkoniyatlarga ega. Ana shu imkoniyatlarni alohida o‘rganish zaruriyati mavjud. Mustaqil fikrlashning rivojlanishi muammoni mustaqil qo‘ya bilishda va ijodiy faoliyat jarayonida yangi bilimlarni egallay olish, egallaganlarini boshqa yangi vaziyatlarda qo‘llay olishida namoyon bo‘ladi. Talablarni ijodkorlikka o‘rgatish mustaqil fikrlashni shakllantirishga hamda mustaqil ishlash ko‘nikmalarining dastlabki negizini tashkil etishga imkon beradi. Raqamli texnologiyalardan foydalanilishi talabalarda mustaqil fikrlash va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ularda bilimga bo‘lgan mustahkam qiziqishlarini orttirishda samarali omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019-y.dagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni, <https://lex.uz/docs/4545884>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. “Xalq so‘zi” gazetasi. 2017-yil, 21-aprel, № 79 (6773)
3. Egamberdiyeva N.M. Yuksak ma‘naviyatli shaxsni shakllantirishning tarbiya texnologiyasi. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – B.363.
4. Erkaboyeva N. Yangilangan fikrlarning mohiyati va uning ustuvor yo‘nalishlari. // Xalq ta‘limi, 2005. № 6.– B. 19-20.
5. Zokirova D.N. Talabalarga mustaqil o‘rganishga undovchi ta‘lim berishda kasbiy va umumta‘lim fanlarining integratsiyasi //Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan). – 2021. – №. 6 (103). – S. 24-28.
6. Sobirova, M.Y. (2025). O‘qituvchi faoliyatini pragmatik yondashuv asosida takomillashtirish. “Ta‘lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnal. 13.00.00 – Pedagogika fanlari jurnali. NamSPI.UZ. ISSN:2992-9008; UDK:37. 2025-yil 1-son. – B. 674-684.
7. Sobirova, M.Y. (2025). Tillarni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaralari. “Oliy ta‘limda tillarni o‘qitishning zamonaviy tendensiyalari: yangicha yondashuv va tadqiqotlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konf. materiallari. 1-to‘plam. – Namangan. 28-fevral 2025-yil. – B. 74-80.
8. Sobirova, M.Y. (2024). Ona tilining ta‘limiy va tarbiyaviy ahamiyati. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 104-110.
9. Sobirova, M., & Damirova, G. (2024). Ona tilini o‘qitishda raqamli ta‘lim vositalarining o‘rni. Modern Science and Research, 3(1), 1-4.
10. Yusupdjanovna, S.M. (2024). Innovation-integration approach to developing students’ language and communicative competence. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(05), 43-50.
11. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>
12. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
13. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. “Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания

- языков в негуманитарных вузах” mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – B. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
14. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
 15. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
 16. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp.z o.o."iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> str. 98-105
 17. G’ofurova M. Mustaqil ta’lim olishning samarali vositalari. «Zamonaviy filologiya va lingvodidaktikaning dolzarb masalalari» xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. (Chirchiq sh., 2024 yil 23-24 aprel) – B.602-606.
 18. G’ofurova M. Mustaqil ta’lim jarayonidagi nutq o’stirishda raqamli texnologiyalar samarasi. “Ta’lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnal. 13.00.00 – Pedagogika fanlari jurnali. NamSPI.UZ. ISSN:2992-9008; UDK:37. 2025-yil 1-son. – B. 652-660.